

ԱՐԱՔՍ ^{ماهنامه} آراکس

ԺԱ ՏԱՐԻ ԹԻՎ 82 ՀՈՒՆԻՍ 1997

Գրեցի, Այգեայ, Այգեայ Սալ Ինձեմ Տեմարե 82 Մրադ Մաե 1776 ԿէՏմարե 1000 Րիալ

Գրեցարաշյան Ե. Ա. «Արաքս» Խլուրանուցի ճակատալին պատրի քարձրաքանդակը: 1968 թ.

نگرشی بر تاریخ هنر نقاشی ارمنی (۲)

۱. گرمابیک

ب. هنر نقاشی ارمنی در سده های میانه
(سده های ۱۷-۱۴ م.)

نقاشی مربوط به انجیل مقدس مربوط به سده ششم

سیاسی، اجتماعی و فرهنگی برای ارمنیان مرکزیت داشت. شاهکار هنر مینیاتور و کتابت ارمنی در سده ۱۲ میلادی، کتاب *Narek* (سال ۱۱۷۳) مزین به چهار تصویر از چهره گریگور نازکاتی فیلسوف و شاعر و روحانی انقلابی ارمنی می باشد. اکثر آثار هنری خطی مکتب هرومکلا (از جمله متعلق به نقاش نامی تورووس روسلین) به سفارش جاثلیق کستاندین اول تهیه شده است. آثار هنری روسلین عمدتاً از دنیای واقعی سرچشمه گرفته، از کارهای هنری استادان ایتالیایی (سده ۱۴) پیشی جسته است. از فرهنگ ملل مختلف در خلق آثار استفاده شده است و نمونه بارز آن نقاشی های انجیل های «شاهزاده واسک» (سده ۱۳) و «ملکه کران» (۱۲۷۲ م.) و دیگر کتابها می باشند. آثار بسیاری از این دست بجا مانده که در کتابخانه های ارمنی بیت المقدس، ماتناداران ایروان و دیگر جاها محفوظ هستند.

پس از ۱۳۲۰ یک دگرگونی در نقاشی ارمنی صورت گرفت و نقاش نامی سارکیس پیزاک به مینیاتورهای موضوعی و تماتیک (استفاده از تقارن و سیستم های رمزی - هیروگلیفی، متنی حاشیه دار و اشکال هندسی) رجعت نمود.

هنر مینیاتور در سرزمین اصلی ارمنستان از نیمه اول سده ۱۳ م. (تا هجوم مغول) شروع به رونق مجدد کرد. بخشی از آثار هنری استان های غربی عاری از نقاشی های تماتیک است. مدرسه وانک آواگ (Avag) یکی از مشهورترین مراکز نسخ خطی بود که در نزدیکی ارزنجان واقع بود (در ارمنستان اشغالی امروز) و آثار معروفی در سالهای ۲-۱۲۰۰ م. در آنجا خلق شده اند (کار وارتان کارنتسی خطاط و استپانوس نقاش). نقاشی های «انجیل ارزنجان» متعلق به سال ۱۲۶۹ م. که در کتابخانه ارمنی بیت المقدس نگهداری می شود، از جمله آثار مشهوری محسوب می شود که کیفیت هنری بکار رفته در آن در سطحی عالی قرار دارد.

در پایان سده ۱۳ م. نقاشانی چون ماتوس، مومیک، تورووس تاروناتسی و آواگ که متعلق به مکتب نقاشی گلآزور (Gladzor) بودند آثار پدید آوردند که گرچه هر یک سبک مختص به خود استفاده میکردند لیکن همه آنها تحت تأثیر هنر ارمنی کیلیکیه قرار داشتند.

کهن ترین مطلب درباره هنر نقاشی ارمنی در سده های میانه به نوشته «درباره صحنه نبرد» اثر ورتانس کرتوغ (Vrtanes Kertogh) تعلق دارد. (۶۰۴-۶۰۷ م.) در این نوشته به موضوعات تصویری نقاشی های دیواری کلیساهای ارمنی اشاره شده است. آثار بسیاری از نقاشی های دیواری ارمنی بجا مانده است. نقاشی های باقیمانده از سده پنجم میلادی به کلیساهای بازیلیک بوغوس-پتروس مقدس در ایروان و کاساخ تعلق دارند. نقاشی های دیواری مربوط به سده هفتم میلادی کشف شده اند که تصاویر مربوط به حزقیال نبی را به نمایش می گذارند. نقاشی هایی که بردیوارهای کلیساهای لمبات (Lmbat)، گوش، تالین و آروچ (سده ۷ م.) وجود دارند عمدتاً مربوط به عروج حضرت مسیح هستند. دوره جدیدی از نقاشی های دیواری ارمنی در کلیسای خاج مقدس واقع در جزیره آختامار (دراچچه وان) متعلق به سال ۹۲۱ م. کلیسای بوغوس-پتروس در وانک تاتو (Tatev) متعلق به سال ۹۳۰ م. و گندوانک (Gndevank) متعلق به دهه ۹۴۰ م. باقیمانده است. بطور سنتی تصویر حضرت مسیح در محراب اصلی کلیسا و تصاویر پیامبران و رسولان و پدران کلیسا پایین تر از آن نقاشی می شد. دوره تحولی بعدی نقاشی های دیواری ارمنی به سده های ۱۴-۱۳ م. مربوط می شود و نمونه های آن را می توان در کلیساهای تیگران هوننس (Tigran Honents) باختشاگ (Baktaghek) در شهر آبی ادر ارمنستان اشغالی، وانک کویابر، دادیوانک، آختالا، هاغبات و غیره مشاهده کرد. نقاشی های این دوره از نظر موضوع به هنر بیزانسی و گرجی متمایل هستند و عمدتاً به صحنه هایی از زندگانی گریگور روشنگر؛ پایه گذار کلیسای ارمنی پرداخته اند.

حدود ۲۵۰۰ نسخه دستنویس ارمنی در موزه ها و مجموعه های مختلف در سراسر جهان وجود دارد که اکثر آنها تزئین شده هستند و عمدتاً انجیل و کتب کلیسایی می باشند. قدیمی ترین مینیاتور که بدست ما رسیده (سده های ۷-۶ م.) به «انجیل اجمیادزین» تعلق دارد و هم اکنون در کتابخانه ملی مسروپ ماشوتوس ایروان (ماتناداران) نگهداری می شود. کتب هایی که کاملاً مزین به نقاشی هستند از سده نهم بجا مانده اند. تاریخنگاران سده ۱۸ م. تفسیرهایی درباره نقاشی های محراب ها، موتیف های گیاهی و جانوری، کاربرد رنگ ها و اهمیت هنری آنها نگاشته و به جا گذاشته اند. نقاشی مینیاتور در سده ۱۱ م. نیز در ابتدای کتب مقدس قرار داده می شد. لیکن کتابهایی نیز وجود دارند که نقاشی های مینیاتور در داخل متن بکار رفته اند. تصاویر آبرنگ به چند رنگ هستند و معمولاً نشانه های صحنه های ساده انسانی بخصوص مبلغین مسیحی می باشند که بصورت گروههای دو یا چهارنفری ایستاده اند. نقاشی هایی نیز از گیاهان و جانوران و تصورات مختلف در کتابها بجا مانده است. (نیمه دوم سده ۱۱ م. انجیل مورغنی متعلق به مکتب آبی).

پس از شدت یافتن حملات بیزانس و سپس سلجوقیان به سرزمین ارمنستان موج مهاجرت به استانهای غربی ارمنستان قوت گرفت و در چنین شرایطی فن کتابت با قیایلات غربی و بیزانسی رونق یافت (نمونه های آن انجیل های تراپوزان و کارس هستند که در کتابخانه های مختاریان و نیز بیت المقدس نگهداری می شوند).

تزئین انجیل ها در سده ۱۲ م. ساده تر و عمدتاً دور از قیایلات مالکان بود و در این دوره درج «صفحه عنوان» مرسوم شد که در سمت راست آن فاصله ای مزین به صلیب، در وسط قوس و در سمت چپ حرف اول متن دیده شد که قام صفحه را می پوشاند. هنر نقاشی مینیاتور و آرایش کتاب در کیلیکیه به اوج خود رسید. همانگونه که اشاره شد مهاجرت خاندان های پادشاهی و ناخارارها (نژودالهای بزرگ) و مردم از سده های دهم و یازدهم به بعد به سوی غرب آغاز و بتدریج شدت یافت بطوری که پس از انقراض پادشاهی باگراتونی در ارمنستان به سال ۱۰۴۵، در سرزمین کیلیکیه واقع در کرانه های شمال شرقی مدیترانه به سال ۱۰۸۰ پادشاهی مستقل ارمنی بنیان نهاده شد و حدود سه قرن این سرزمین از نظر

بزرگداشت هفتصدمین سالگرد امپراتوری عثمانی از سوی یونسکو

یونسکو (سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد) در برنامه جشنها و بزرگداشتهای ۹۹-۱۹۹۸ خود طبق طرحی ارائه شده قرار است هفتصدمین سال امپراتوری عثمانی را بگنجانند.

آنکه بزرگداشت حکومتی خودکامه چه ربطی به سازمان فرهنگی یونسکو دارد، بماند. باید از مسئولین یونسکو پرسید، کدامیک از همسایگان امپراتوری عثمانی در زمان وجود آن در آرامش بسر می بردند؟ کدامیک از سلاطین امپراتوری در راه رسیدن به صلح و حقوق بشر تلاش کرده اند و اصولاً ظهور امپراتوری عثمانی جز با از میان بردن فرهنگهای کهنسال و غنی بیزانس و ارمنستان به چه چیز دیگری عجزین بوده است، که سازمان یونسکو که بنا بر تعریف ارائه شده، هدف از تشکیل آن کمک به صلح و امنیت جهانی از طریق ترویج همکاری میان ملتها به وسیله آموزش و پرورش علوم و فرهنگ در جهت ایجاد احترام به عدالت، حکومت قانون، حقوق بشر و آزادیهای اساسی برای همگان است، این چنین بزرگداشتی را مطرح می سازد؟

به کشورهای همسایه ترکیه (وارث امپراتوری عثمانی) بتگردید. اکثر امروز استقلال از امپراتوری عثمانی را روز جشن ملی و یا از روزهای حماسی خود قرار داده اند.

مطمئناً مسئولین یونسکو می دانند که گرامیداشت امپراتوری عثمانی بی آرامی به خون شهدای میلیونی ملل سوریه، عراق، اردن، لبنان، فلسطین، مصر، یوگسلاوی، مقدونیه، الجزایر، مجارستان، مولداوی، یونان، بلغارستان، آلبانی، رومانی، قبرس، ارمنستان و ایران است که قربانان علییه ظلم و جور سلاطین خون آشام عثمانی و علییه سیاستهای توسعه طلبانه آنها جنگیده اند، جنگی که برخاسته از آزادی خواهی ملل این کشورها علیه تسلط یک قدرت خارجی بوده است.

در زیر ترجمه اطلاعیه یونسکو، را برای آگاهی خوانندگان به چاپ می رسانیم.

۳۹- هفتصدمین سالگرد بنیانگذاری امپراتوری عثمانی

۱۲۲- در نامه مورخ ۱۴ فوریه ۱۹۹۷ آقای عمر انی، لوتم، ریاست هیئت دائمی ترکیه در سازمان جهانی یونسکو درخواست همکاری از سازمان برای گرامیداشت هفتصدمین سالگرد بنیانگذاری امپراتوری عثمانی در سال ۱۹۹۹ را مطرح نموده است.

۱۲۳- ریاست هیئت دائمی در یکصدوسی و دومین جلسه یونسکو، توجه ریاست هیئت عالی را در مورد تلافی سالگرد رویداد تاریخی منظور شده در جلسه و میسر ساختن پرتسکو برای همکاری به نکات زیر معطوف ساخته است.

۱- این يك صدساله مضاعف است.

۲- امپراتوری عثمانی یکی از قدرتهای اصلی دنیا برای قرنهای بود و نه تنها در ایجاد سیاستهای حکومتی قابل ملاحظه، موفقیت داشته است، بلکه در ایجاد يك فرهنگ اصیل که تأثیرات ابقانی و يك سیستم سیاسی که از ترکیبات مراسم مذهبی، فرهنگ و زبان و سنت های مردم تحت حکومت خرد محافظت نموده است.

۳- آن تمدنی عظیم بود، که توانست با احتراز از خواهشهای نفسانی، و با هنر همزیستی مسالمت آمیز در علوم توأم با ادبیات، برتری خود را از قاره آسیا تا قاره اروپا ترسعه دهد.

۴- مقامات ترکیه در صدد برنامه ریزی جشنها و رویدادهای مختلف فرهنگی - ادبی برای این سالگرد می باشند، که در پی آن مشوق و انگیزه ای پرمحقق در مورد پرونده های امپراتوری عثمانی بشود که بی دنگ در رابطه با تاریخ چندین کشور می باشد.

۱۲۴- ریاست هیئت به سازمان جهانی یونسکو پیشنهاد می نماید که در هفتصدمین سالگرد بنیانگذاری امپراتوری عثمانی در سال ۱۹۹۹ همکاری نماید.

مکتب نقاشی واسپوراگان (یکی از استانهای ارمنستان قدیم که تقریباً با استان وان ارمنستان غربی برابر است) بزرگترین و با دوام ترین مکتب در تاریخ ارمنیان محسوب می گردد، بویژه نسخ خطی سده های ۱۴-۱۲ م. برعکس نقاشی های مینیاتور ظریف هنر گیلیکبه هستند و سبک آنها کلیسایی و مردمی است.

نقاشی چهره سارگیس بیزاک، جاشلیق هاگوب و ماتوس وسول، سال ۱۲۳۸ میلادی، اثر سارگیس بیزاک

ارمنیان پس از انقراض حکومت مستقل (۱۳۷۵ م.)، فرهنگ خود را در دیار غربت توسعه و رونق دادند (بویژه در ایتالیا، کریمه، جلفای اصفهان، استانبول و غیره). آنان در هر جا که می زیستند کلیساهای خود را بنا نهاده به فراخور امکانات نسخ خطی ارمنی را که از میهن خود آورده بودند گردآوری می کردند تا از نیستی آنها جلوگیری شود. همین امر کمک کرد تا در سرزمین های دیگر نیز آنان بتوانند به سن فرهنگی خود پایبند بمانند و هنر ارمنی را حفظ کنند. آخرین آثار هنری ارمنی در ارمنستان که از سطح بالای برخوردار بود متعلق به استان های سیرتیک و هایک علیا هستند که تأثیر هنر بیزانسی در استان اخیر به چشم می خورد و این هنر مینیاتور را نقاشان نامی ارمنی کریمه (گریگور سوگیاس، ناتو، آودیس، نیکوغبیرس نقاش و سایرین که آثار هنری گیلیکبه را در اختیار داشتند) ادامه و تداوم بخشیدند.

در مهاجرنشین های دیگر نیز آثار ارزشمند نقاشی مینیاتور پدید آمده است (مثلاً مینیاتور های هاگوب جلقابلی). پیدایش صنعت چاپ ضربه سنگینی بر هنر نقاشی مینیاتور وارد کرد.